https://doi.org/10.31392/VAH-2023.43-44.05
УДК 94:271.2:929 (477)«1864/1935»*Титов Ф. І.

НАВЧАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ ПРОГРАМИ ПРОФЕСОРА ПРОТОІЄРЕЯ ФЕДОРА ІВАНОВИЧА ТИТОВА

Іваничко Юрій Миколайович
Клірик Свято-Пантелеімонівського храму, м.Київ
e-mail: mongol91@ukr.net

Анотація. *Видатний науковець та професор Київської духовної академії протоієрея Федір Іванович Титов є не просто серйозним істориком, але й взірцем священника-науковця; багатогранної особистості, яка прагнула поєднувати в собі духовність та консерватизм із необхідною для історика неупередженістю у своїх судженнях та дослідженнях. Хоча, разом із тим, безумовно, його історичні нпрацювання не є повністю ідеальними чи позбавленими недоліків. У запропонованій статті розглядається внесок професора протоієрея Ф. І. Титова у вивчення історії православної церкви на території України. Говорячи про професора прот. Ф. І. Титова як про серйозного історика в контексті дослідження ним історії українського православ'я, ми не можемо оминути методологію його наукових пошуків. Яскраво це виражено в навчально-історичних програмах історії церкви, які він викладав в Київській духовній академії. Їх левову частку складає саме історія діяльності православної церкви в Україні. Сюди входять: історія єпархій, монастирів та церков; основні етапи християнізації Київської Русі; історія протистояння православної церкви з унійною, діяльність православних братств тощо. Запропонована стаття також відображає процес викладання, виховання та навчання студентів в Київській духовній академії на межі XIX – XX ст.*

Ключові слова: *православна церква, Київська духовна академія, Федір Іванович Титов, навчально-історичні програми.*

Постановка проблеми. Будь-який учений зазнає впливу попередників, а його науковий світогляд формується у відповідності до особливостей становлення його особистості. Науковий метод ученого завжди класифікується сучасниками та нащадками в якості вже сформованого та такого, що зазнав впливів, як керівників, так і критиків його наукових праць та історичних пошуків. Для того, щоб оцінити належним чином особливості дослідження та викладання проф. прот. Ф.І. Титовим історії православної церкви в Україні нам стане в нагоді зміст навчально-історичних програм, спираючись на які, він викладав в Київській духовній академії з 1890 р. по 1919 р.

Навчально-історичні програми були обрані в якості предмету дослідження невипадково. Навчально-історична програма, особливо викладача з великим педагогічним стажем та професійного історика, яким, без перебільшень був отець Ф. І. Титов, часто може дати нам набагато більше уявлень про його історичний метод та розуміння певних акцентів, які він робив у процесі викладання навчального матеріалу, ніж інші типи інформаційних джерел.

Метою дослідження є аналіз навчально-історичних програм проф. прот. Ф. І. Титова, що присвячені історії православної церкви в Україні.

Огляд джерел. Запропонована стаття базується на архівному матеріалі з особистого фонду Ф. І. Титова (ф. 175) Інституту рукопису НБУ ім. В. І. Вернадського.

Виклад основного матеріалу. У питанні щодо аналізу навчально-історичних програм проф. прот. Ф. І. Титова, слід зазначити, що ці програми, якщо не зважати на кон'юнктуру доби за якої вони створювалися, являють собою систематичну, виважену та педагогічно коректну працю, яка не лише відображає освітній рівень Київської духовної академії тих років, але й є одним із джерел для з'ясування можливих впливів на сучасну богословську науку. Щодо навчально-методичних матеріалів проф. прот. Ф. І. Титова, які стосуються власне історії православної церкви в Україні, то загалом в Інституті рукопису НБУ ім. В.І. Вернадського містяться 14 навчально-історичних програм отця Федора для студентів ІІІ та ІV курсу, що проходять під номерами: 178 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10], 180 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 11], 181 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 11], 182 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 11], 183 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10], 184 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 12], 185 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 11], 186 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 12], 187 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 12], 188 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 12], 189 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10], 190 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10], 191 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 11]; два конспекти лекцій під номерами: 198 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10], 199 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 13] та два огляди лекцій, що були прочитані проф. прот. Ф.І. Титовим для ІV і ІІІ курсів академії (номера: 192 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 9] та 193 [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 9] відповідно). Також є наявні конспекти лекцій по історії церкви «в записах студентів» (№ 194, № 195, № 196 та № 197) [ІР НБУВ, ф. 175, арк. 10]. Із усіх зазначених документів, перші чотирнадцять являють собою рукописи, що збереглися майже в ідеальному стані, а конспекти та огляди – машино-набрані тексти такого ж рівня читабельності.

З-поміж означених програм найбільш вирізняється програма для 1899/1900 н. р. В ній містяться такі назви лекцій, яких більше немає в жодній з названих вище програм, а саме: «Свідчення про життя і діяльність київських митрополитів до кінця 16 ст.» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 2], «Підготування до унії, її запровадження й заперечення її православними в 1596 р.» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 2], «Боротьба з унією після її введения і до 1620 р.», «Відновлення православної ієрархії і боротьба з уніатами і польским урядом» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 4], «Деяльність київського митрополита П. Могили. Стан митрополії після смерті П. Могили» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 5], «Склад Київської митрополії, кількість єпархій, відомості про окремі епархії Київської митрополії, її внутрішній устрій, органи церковного управління, церковний суд в митрополії, участь мирян в церковних справах, право патроната» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 6], «Церковні братства, монастирі і чернецтво», «Освтіа і вчительство, школи і друкарні в Київській митрополії» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 6], «Стан і джерела утримання приходського духовенства» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 180, арк. 7].

Щодо огляду лекцій, то тут можна відмітити ряд спільних та відмінних тем. При чому, основним документом тут виступає № 193 (огляд за 1918 – 1919 н. р.), тобто лекції, що були прочитані буквально в рік закриття Київської духовної академії. Перерахуємо ці теми: І. спільні: «Критичний розбір літописної повісті про відвідування Русі св. ап. Андрієм Первозванним» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 3], «Сліди християнства в Криму і прилеглих до нього місцях: про грецькі колонії і їх

культурний вплив» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 3]; «Єпархії і їх єпископи в Криму» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4]; 3) «Печерне чернецтво в Криму» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Вплив іконоборницьких смут у Візантії на стан кримського християнства» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Особистість Олега і значення його діяльності в процесі християнізації Київської Русі» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Ігор і стан християнства при ньому в Києві» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Характеристика кн. Святослава, як особистості» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Воєнна політика Святослава» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Значення діятельності Святослава в історії християнізації руського народу» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], «Християнська політика Ярополка» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], 11) «Воєнна політика кн. Володимира» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Зміна в релігійному настрої Володимира» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Критика Голубинського з поводу хрещення Володимира і руського народу» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Слабкі сторони критики Голубинського» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Характеристика духовної особистості Володимира в літописі» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Християнська діяльність Володимира і життя його синів Бориса і Гліба» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5], «Відкриття мощів св. Володимира в київській Десятинній церкві в 1636 р.» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 6], «Залежність руської церкви від константинопольского патріарха» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 6], «Форми залежності. Позитивні і негативні сторони значення залежності» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 6], «Зародження і оживлення церковно-народної самосвідомості і самовизначення в Київській Русі 11 – 12 ст.» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193. Арк. 6], «Іларіон перший руський митрополит на Русі» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 6]; ІІ відмінні: 1) «Історія Московської митрополії (з 1589 р. патріархату) до створення св. Синоду» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 4], 2) «Огляд історії Київської митрополії 1461 – 1686 рр.» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 193, арк. 5].

В цій, а також низці інших програм, ми бачимо розгляд питання, що не лише не втратило своєї актуальності до сьогодні, але й на тлі процесів, що стоять на заваді канонічної єдності православної церкви в Україні, отримало «другий подих». Мова йде про приєднання Київської митрополії до Московського патріархату у 1686 р. Хоча отець Федір і не працював з архівами, в яких зберігалися оригінальні рукописи, і не міг компетентно пояснити різницю між московськими документами та тими, що були наявні в архівах Константинопольського патріархату, проте він вдавався до всестороннього аналізу питання церковних юрисдикцій, оперуючи не лише конкретними датами та фактами, але й пропонуючи студентами власний аналіз історичних подій.

Ще одним цікавим моментом, що стосується дослідження історії православної церкви на території України в працях прот. Ф. І. Титова, є питання християнізації Криму, історії його монастирів, єпархій, їх становища. Виклад отцем Федором лекційного матеріалу студентам Київської духовній академії в цьому питанні був позбавлений будь-якого політичного навантаження, хоча, зрозуміло, що історію самого Криму, який 1783 р. після смерті останнього хана Шахін-Гірея був в односторонньому порядку приєднаний Російською імперією, отець Ф. І. Титов не міг сприймати абсолютно неупереджено. Для професора Ф. І. Титова Крим – це важливе

місце, адже саме в Херсонесі, ймовірно, над святим рівноапостольним князем Володимиром і було звершено Таїнство Хрещення.

Питання християнізації Криму було не лише предметом цікавості навчально-методичних програм Київської духовної академії, але й темою семестрових творів студентів IV курсу. Зокрема, в другому зошиті отця Федора Титова, що призначався для запису відгуків та зауважень на твори студентів, знаходимо коментар до семестрового твору студента М. Зеленецкого: «Християнство в Тавриді з часів появи його тут до X століття». Проф. прот. Ф. І. Титов вказує на наявність у вступі до роботи «критичних зауважень і огляду літератури» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 227, арк. 5], а на стор. 9 (5 стор. власне твору) вказує на особливості інтерпретації автором «історичних фактів» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 227. Арк. 9], під чим він розуміє наріжний принцип суворого та неупередженого об'єктивізму будь-якого історика-науковця.

З плином часу проф. прот. Ф. І. Титов розширює свої навчально-історичні програми та наповнює їх важливою складовою: разом із викладом історичних фактів та поясненням тих чи інших причин, що призвели до змін у внутрішньоцерковному житті, отець Федір вдається до усестороннього аналізу історичних особистостей, що мають відношення до християнізації Київської Русі. Цікаво те, що професор Ф. І. Титов вдається до викладу психологічних портретів державних діячів. Вперше такі портрети з'являються в навчальній програмі за рік до закриття Київської духовної академії (1917 – 1918 н. р.): «Особистість Олега і значення його діяльності в процесі християнізації Київської Русі», «Характеристика кн. Святослава, як особистості» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 192, арк. 4], «Зміна в релігійному настрої Володимира», «Характеристика духовної особистості Володимира в літописі» [ІР НБУВ, ф. 175, спр. 192, арк. 5].

Висновки. Загалом, матеріали лекцій професора прот. Ф. І. Титова були вдало адаптованим до навчального процесу викладом його дисертації. Враховуючи невеликий обсяг фундаментальних досліджень з історії православної церкви в Україні, що мало місце на момент викладання отця Федора в Київській духовній академії, професору Титову слід віддати належне в його спробі об'єктивно донести до студентства вкрай важливі та місцями суперечливі дані з історії українського православ'я.

Якщо порахувати в загальному кількість та тематику назв лекцій з історії православної церкви в навчально-історичних програмах проф. прот. Ф. І. Титова з перших і до останніх років його викладання в Київській духовній академії, то можна прийти до висновку, що левова частка всього історичного матеріалу, що ним викладався студентам III та IV курсів, складає саме історія українського православ'я: історія єпархій, монастирів та храмів; основні етапи християнізації Київської Русі; історія протистояння православної церкви з унійною, діяльність православних братств, тощо.

Слід відмітити, що навчально-історичні програми проф. прот. Ф. І. Титова відображають актуальність для тогочасної науки тем та питань з церковної історії, а також відповідають цілям виховання та освіти студентів духовної академії. В програмах наявний логічний виклад та відчутна соціальна та культурна значущість тем, і що особливо важливо – кожна тема підкріплюється посиланнями на історичні

джерела та вже наявні серйозні історичні дослідження, що робить сам процес викладання та освіти як такої об'єктивним.

Список використаних джерел та літератури

Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ).

References

Viddil rukopysiv Natsionalnoii biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho (IR NBUV) [Institute of manuscripts of Vernadskyi National Library of Ukraine (IM VNLU)].

THE HISTORY LEARNING PROGRAMS OF PROFESSOR FEDIR IVANOVYCH TYTOV

Yurii Ivanychko

Cleric,

Saint Panteleimon church, Kyiv

Abstract. *Prominent scientist and professor of the Kyiv Theological Academy Archpriest Fedir Ivanovych Tytov is not only a serious historian, but also a model priest-scientist; a multifaceted personality who sought to combine spirituality and conservatism with the impartiality necessary for a historian in his judgments and research. Although, at the same time, of course, his historical works are not completely perfect or without flaws. The proposed article examines the contribution of Professor Archpriest F. I. Tytov to the study of the history of the Orthodox Church in Ukraine. Speaking about the professor prot. F.I. Tytov as a serious historian in the context of his study of the history of Ukrainian Orthodoxy, we cannot ignore the methodology of his scientific research. This is clearly expressed in the educational and historical programs of church history that he taught at the Kyiv Theological Academy. The lion's share of them is the history of the activity of the Orthodox Church in Ukraine. This includes: history of dioceses, monasteries and churches; the main stages of the Christianization of Kyivan Rus; the history of the confrontation between the Orthodox Church and the Union, the activities of Orthodox brotherhoods, etc. The proposed article also reflects the process of teaching, education and training of students in the Kyiv Theological Academy on the border of the 19th and 20th centuries.*

Key words: *Orthodox Church, Kyiv Theological Academy, Fedir Ivanovych Tytov, History Learning Programs*